

MAGYAR NYELVŐR

142. ÉVF.

*

2018. JÚLIUS–SZEPTEMBER

*

3. SZÁM

Nyelv és stílus

A személyjelölés poétikája

Egy kutatás bevezető tanulmányai

A poétika kognitív megújulása korábban nem tárgyalta, sőt akár föl sem ismert területeket nyit meg a nyelvi megformáltság, a stílus, a poétikusság kutatása előtt. Az ELTE Stíluskutató Csoportja a kognitív stilisztika és poétika ezredforduló utáni nemzetközi diszkurzusának aktív részeseként a kognitív elmélet és módszertan kidolgozását, magyar nyelvre alkalmazását végzi, leíró vizsgálatok keretében. E kutatás abból indul ki, hogy (i) a poétikusság, a nyelvi megformáltság része a szövegek értelemszerkezetének, vagyis a megértés tényezője, (ii) a poétikusság nyelvi konstrukciói a nyelvtudomány keretében írhatók le.

A Stíluscsoport főképp a költői műalkotások poétikusságát kutatja. E vizsgálat kiinduló tétele szerint: „A nyelvi megformáltságból eredő esztétikai élmény olyan esemény, amely kiragad a mindennapi élet összefüggéseiből: olyan intenzitású tapasztalat, amelyet a befogadó saját történetileg és kulturálisan specifikus világa nem ad meg [...], élményként eltávolít a valóság-összefüggésektől [...]. Specifikus kognitív állapot tehát, amelynek folyamatai a kognitív tudományok eszközeivel és módszereivel magyarázhatók [...]” (Domonkosi et al. 2018; a meghatározó szakirodalmat lásd ott, valamint az alább olvasható tanulmányokban).

A vizsgálat középpontjában (i) a séma és a megvalósulás viszonya a rekonfiguráció és a kontextualizáció műveleteiben, (ii) az interszjektív figyelmi aktus és (iii) az önreflexív, a nyelvi közlésre magára irányuló figyelem áll. A lírai szövegek leírásakor mindez a fiktív aposztrofikus megszólalás jellemzőire összpontosítva történik. A kutatás a magyar lírai klasszikusok mellett kiterjed a kortárs költészetre és annak népi formáira, valamint a dalszövegekre. A Stíluscsoport a stilisztika és a poétika e megújító tevékenységében még egy innovatív eljárást mozgósít: az adatgyűjtést és kezelést specifikus szöveggörpuszok létrehozásával,

nyelvi, poétikai annotálásával alapozza meg, és teszi kiterjedtté, vagyis a poétikai mintázatok (sémák) földerítését korpuszalapon végzi el.

A Magyar Nyelvőr jelen számában öt tanulmány olvasható a Stíluskutató csoport öt tagjától. A tanulmányok a kognitív poétikai (stiliztikai) kutatás előmunkálataiként készültek, mind elméleti, mind módszertani és leíró szempontból. Az imént jelzett komplex kutatási témából a személyjelölésre összpontosítanak, elsősorban lírai versekben és dalszövegekben. A fő kérdés itt abban ragadható meg, hogy a lírai alany, az aposztrofikus megszólított és a befogadó megnevezése, közelebből nyelvi kifejezések révén történő megkonstruálása, kidolgozása és más személyekhez való szövegbeli viszonya milyen konstrukciókkal történik meg; e konstrukciók miképp azonosíthatók és jellemezhetők a kognitív nyelvészet és kognitív poétika leíró rendszerében. A tanulmányok a személyjelölés grammatikai azonosítása (fölcímkézése) mellett e grammatikai konstrukciók funkcionális: szemantikai, morfoszintaktikai, pragmatikai és poétikai elemzését is elvégzik.

Pethő József tanulmánya Kosztolányi Dezső *Számadás* című kötetét mint egy teljes szöveget vizsgálja, a személyjelölés szempontjából öt különböző verstípust kimutatva: önmegszólító versek; az aposztrofikus beszéd stabilizálhatatlan helyzete (meg- vagy önmegszólítás); a befogadóhoz való közvetlen odafordulás konstrukciói: a hétköznapi konverzáció stílusát, dialógusát imitáló versek; megnevezett aposztrofikus megszólítottja van a versnek; nincs azonosítható aposztrofikus címzett. E típusok a személyjelölés sémáinak eltérő megvalósulásai mentén mutathatók ki.

Tolcsvai Nagy Gábor írása Pilinszky János két korszakának személyjelölését elemzi. A *Harmadnapon* című kötetben a személyjelölés az én (E/1.) megkonstruálási lehetőségeit keresi, Isten és a kiüresedett világegyetem, a világ dolgai viszonyában. Ez a személyjelölés poétikai konstrukcióiban az E/1.-nek a háttérbe szorulásával és a mibenlét nélküli dolgokhoz való szoros, azonosulási jellegű viszonyában válik felfoghatóvá. Pilinszky kései lírájában az E/1. vagy teljes mértékben objektívizálva kidolgozódik, vagy ellenkezőleg, gyakran teljes mértékben implikálódik, szubjektívizációs eljárásokkal teszi perspektívtá a szövegben megformált jeleneteket.

Domonkosi Ágnes tanulmánya Závada Péter *Virályok sijjogása* című versében mutatja ki a lírai diskurzus kettős perspektíváltságának a kibontakozását, egyrészt a személyjelölő műveletek elemzésével, másrészt a személyjelölésben és annak szövegbeli környezetében megjelenő, a személyek és dolgok kidolgozásában megmutatkozó metaforizálás leírásával. Závada versében a lírai alany megfigyelő, emlékefelidéző beszélő, egyszerre személyes és távolító hangneme nem kis részben a személyjelölés konstruáló sajátosságaiból ered.

Tátrai Szilárd tanulmánya könnyűzenei dalszövegek személyjelölését vizsgálja, a kontextualizáció, a perspektíválás szempontjából, a dalszövegek fiktív aposztrofikus aktusainak meghatározó keretében. A korpuszt Kiss Tibor, Tariska Szabolcs és Lovasi András kilenc dalszövege adja. Az elemzés kimutatja (i) a dalszövegek aposztrofikus aktusainak a személyviszonyok konstruálására tett hatását, (ii) a dalszövegek személy-, tér- és időjelölés közötti összefüggéseit, (iii) az aposz-

trofikus diskurzus résztvevői szociokulturális szituáltságának a szerepét és (iv) a dal-szövegek szereplőinek szubjektumként történő konstruálását.

Simon Gábor írása a megszemélyesítés kognitív szemantikai és poétikai megközelítését adja, a személyjelölés sajátos eseteként. Vizsgálatának korpusza József Attila leíró költészete, annak annotált, számítógépes korpuszként való alkalmazása. A tanulmány egyrészt a megszemélyesítések adott korpuszbeli változatosságát rendszerként mutatja be, a megszemélyesítésre irányuló további kutatásokra is felhívva a figyelmet. Másrészt korábban nem alkalmazott módszertant alkalmaz a számítógépes feldolgozással, amelynek révén nagy szövegmenyiségben válik azonosíthatóvá és ekképp leírhatóvá egy poétikai konstrukció.

SZAKIRODALOM

Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes – Simon Gábor – Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor 2018. Poétikai mintázatok korpusz alapú kognitív stilisztikai kutatása. In: Domonkosi Ágnes – Simon Gábor (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció*. Líceum Kiadó, Eger, 211–22.

Tolcsvai Nagy Gábor

egyetemi tanár

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre